

سرشناسه: محمدکاظم رحمان ستایش، ۱۳۴۴.
عنوان و نام پدیدآور: آشنایی با علم رجال / محمدکاظم رحمان ستایش؛ ویراستار احمد ربانی خواه
(برای دانشگاه قرآن و حدیث، مرکز آموزش الکترونیکی).

مشخصات نشر: قم: مؤسسه علمی - فرهنگی دارالحدیث، سازمان چاپ و نشر، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری: ۲۵۴ ص.

فروست: متون آموزشی مرکز آموزش الکترونیکی، درس نوشتار: ۱۹.

شابک: 978 - 964 - 493 - 984 - 6

وضعیت فهرست نویسی: فیا

موضوع: حدیث - علم الرجال

موضوع: Hadith -- 'Ilm al - Rijal

شناسه افزوده: مؤسسه علمی - فرهنگی دارالحدیث، سازمان چاپ و نشر

ناشر: مؤسسه علمی - فرهنگی دارالحدیث، مرکز آموزش الکترونیکی

رده بلاگسکر: ۱۳۹۶ / ۳۵ / ۱۱۴ BP

ردیف دیویی: ۲۹۷/۲۶۲

ماره کتاب: ملی: ۵۰۲۲۵۲۰

محمدکاظم رحمان ستایش

ارزیاب: سید محمدکاظم طباطبایی	ویراستار: احمد ربانی خواه
صفحه آرا: مهدی خوش رفتار اکرم	طراح جلد: حسن فرزاد

ناشر: سازمان چاپ و نشر دارالحدیث • چاپ: اول / ۱۳۹۶ • چاپخانه: دارالحدیث

شمارگان: ۵۰۰ • قیمت: ۱۲۰۰۰ تومان • شابک: ۹۸۴-۹۶۳-۹۶۴-۵۰۰

محل پخش

دفتر مرکزی: قم، میدان شهدا، خیابان معلم، پلاک ۱۲۵ تلفن: ۰۲۵ ۳۷۷۴۰۵۲۳

فاکس: ۰۲۵ ۳۷۷۴۰۵۷۱ / ص. پ ۴۴۶۸ / ۳۷۱۸۵

نمایشگاه دائمی علوم حدیث (قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه همکف پلاک ۲۹ تلفن: ۰۲۵ ۳۷۷۴۰۵۴۵)

شهری، حرم حضرت عبدالعظیم حسنی روضه کاشانی تلفن: ۵۵۹۵۲۸۶۲

<http://darolhadith.ir>

کلیه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.

۱۱۴۰۱۴۸۳۰۰۱۰۱۷

درس
نوشتار
۱۹

مستون آموزشی مرکز آموزش لکچرنگی

سبکی با اتم حال

(مفاهیم - کلیات و کاربرد)

محمد کاظم رحمان ستایش

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
مرکز آموزش لکچرنگی

سخن‌منا

«متنا» عنوان مجموعه «متون تدوینی نشر مرکز آموزش الکترونیکی» است. قرآن و حدیث است. این متون از آغاز تأسیس مرکز - سال ۱۳۸۳ - تاکنون عنوان منابع درسی دانشجویان در مقاطع کارشناسی و ارشد بوده و تدریس شده است. بخشی از متون آموزشی مرکز، توسط ناشران دانشگاه مانند سمت، منتشر شده است، از سال ۱۳۹۵ مرکز تصمیم گرفته همه منابع درسی را، دو صورت ذیل آماده و منتشر نماید:

درس‌نوشت

این اصطلاح به روشی اطلاق می‌شود که استاد افزون بر تدریس، مطالب دروس را قلمی می‌نویسد.

درس‌گفته

این عنوان به بخشی از جزوات نشر مرکز اطلاق می‌شود که به جهت فقدان متن مکتوب یا منبع مقبول در آن ماده درسی، همگفتار استاد در تولید بسته‌های درسی چندرسانه‌ای، پیاده و پس از ویرایش تغییرات ویرایشی، برای تسهیل در مطالعات و آزمون، به صورت متن در دسترس می‌شود. امید است صاحبان این آثار فرصت یابند تا این آثار را به کتاب‌های منقح تبدیل نمایند.

شایان ذکر است که با توجه به فقر منابع در موضوعات کتاب‌ها و با نگاه‌های نو صاحبان آثار، بسیاری از این جزوات در مراکز مجرب دانشگاهی و حوزوی در حال تدریس است.

از خوانندگان گرامی به جهت برخی کاستی‌های احتمالی در ویرایش و یا استنادها، که از ناحیه مرکز - و نه صاحبان آثار - رخ داده، صمیمانه عذر خواهیم.

فهرست مطالب

۱۳	مقدمه
----	-------

در باب اول: زمینه‌ها و تعاریف دانش رجال

۱۷	۱. صدور
۱۸	۲. جهت صدور
۱۸	۳. دلالت
۱۹	نام‌گذاری دانش رجال
۱۹	تعاریف علم رجال
۱۹	تعریف اول
۲۰	الف - «عِلْمٌ يَقْتَضِي بِهِ عَلَى مَعْرِفَةٍ»
۲۰	ب - «مَعْرِفَةُ أَحْوَالِ خَيْرِ الْوَاحِدِ»
۲۰	ج - «صِحَّةٌ وَ ضَعْفٌ وَ مَا فِي حَكْمِهِمَا»
۲۱	د - «بِمَعْرِفَةِ سَنَدِهِ وَ رَوَاةِ سَلْسِلَتِهِ مِنْهُ»
۲۱	ه - «ذَاتاً وَ وَصفاً»
۲۲	و - «مَدْحاً وَ قَدْحاً وَ مَا فِي مَعْنَاهُمَا»
۲۲	تعریف دوم
۲۲	الف - رَوَاةُ الْأَخْبَارِ
۲۳	ب - أَحْوَالِ
۲۳	ج - أُنْتَى لَهَا مَدْخَلٌ فِي الزَّوْدِ وَ الْقَبُولِ
۲۴	د - تَمْيِيزُ ذَوَاتِهِمْ
۲۴	تعریف سوم
۲۴	تعریف چهارم

مرحله اول: شناخت هویت راوی	۲۵
مرحله دوم: شناخت میزان اعتبار راوی در احادیث	۲۶
نکته	۲۶
تعریف برگزیده	۲۷

درس دوم: اهداف علم رجال

اهداف علم رجال	۲۹
الف - هدف کلی: شناخت سنت معصومین (ع)	۳۰
ب - هدف جزئی: شناخت احوال خبر واحد	۳۰
ج - ابتدای بیان نیاز راوی	۳۲
مسائل علم رجال	۳۲
موضوع علم رجال	۳۴
جایگاه علم رجال در بین احادیث	۳۴
رابطه دانش رجال با سایر علوم همدیگر	۳۶
الف - رابطه رجال و تراجم	۳۶
۱. از جهت موضوع	۳۶
۲. از جهت غرض و هدف	۳۷
۳. از جهت شیوه	۳۷
ب - رابطه رجال و درایه (مصطلحات)	۳۸
ج - رابطه رجال و تاریخ	۴۰

درس سوم: پیشینه دانش رجال

پیشینه دانش رجال	۴۳
تاریخچه پیدایش رجال در اهل سنت	۴۴
دسته نخست	۴۴
دسته دوم	۴۵
نخستین محققان در اسناد اهل سنت	۴۵
تاریخچه پیدایش رجال در تشیع	۴۷
شیوه برخورد ائمه (ع) با راویان	۴۹
۱. تأیید صلاحیت روایی افراد خاص	۴۹

۵۰	۲. رد صلاحیت عده‌ای از ناقلان اخبار
۵۱	۳. ملاک قرار دادن صفات راویان در هنگام تعارض روایات
۵۲	۴. تأیید کتب برخی راویان ثقه
۵۳	پیدایش تفاوت رجالی در شعبه

درس چهارم: فایده علم رجال و مبانی حجّت خبر واحد

۵۶	فایده علم رجال
۵۷	مبانی حجّت (اعتبار) خبر واحد
۵۸	دلیل اعتبار خبر واحد
۵۹	۱. قرآن مجید
۶۰	۲. سنت
۶۰	۳. اجماع
۶۰	۴. سیره عقلا
۶۰	خبر واحد و سیره عقلا
۶۱	شرایط عقلانی خبر واحد معتبر

درس پنجم: دلایل نیاز به دانش رجال

۶۴	دلایل نیاز به دانش رجال
۶۴	دلیل اول: نیاز به دانش رجال با توجه به مبانی اعتبار خبر واحد
۶۵	دلیل دوم: دستور ائمه به بهره‌گیری از صفات راوی در ترجیح اخبار متعارض
۶۶	دلیل سوم: وجود افراد دروغگو در میان راویان
۶۷	دلیل چهارم: وجود روایات ثقیه‌ای
۶۷	دلیل پنجم: سیره اصحاب ائمه علیهم‌السلام و عالمان پس از ایشان تا عصر حاضر

درس ششم: ادلّه منکران دانش رجال (۱)

۷۱	ادلّه منکران دانش رجال
۷۲	جهت نخست: حرام بودن دانش رجال
۷۴	پاسخ نقضی
۷۴	پاسخ از طریق حل اشکال
۷۵	جهت دوم: فایده مورد نظر از دانش رجال دست‌نیافتنی است

۷۵	دلیل نخست
۷۶	پاسخ
۷۸	دلیل دوم
۷۹	پاسخ
۷۹	دلیل سوم
۸۰	پاسخ
۸۱	نتیجه بحث

درس هفتم: ادلة منکران دانش رجال (۳)

۸۴	جهت بی‌نیازی منکران رجال
۸۵	دلیل نخست منکران
۸۵	توضیح بیش‌تر
۸۷	پاسخ
۸۸	دلیل دوم: وجود قرآنی که صحت حدیث را ثابت می‌کند
۹۳	اشکال
۹۳	پاسخ

درس هشتم: ادلة خیران دانش رجال (۴)

۹۶	دلیل سوم: اعتماد کامل بر کتب اربعه حدیثی
۹۹	جمع‌بندی دلیل سوم
۱۰۱	ضمیمه
۱۰۱	اخباریان

درس نهم: ادعای اعتبار احادیث کافی (۱)

۱۱۱	ادعای اعتبار احادیث کافی
۱۱۱	دلیل اول
۱۱۱	نقد دلیل اول
۱۱۲	نکته اول
۱۱۳	نکته دوم
۱۱۴	نکته سوم

۱۱۵	دلیل دوم
۱۱۷	نقد دلیل دوم

درس دهم: ادعای اعتبار احادیث کافی (۲)

۱۲۰	دلیل سوم ادعای اعتبار احادیث کافی
۱۲۲	نقد دلیل سوم
۱۲۳	دلیل چهارم ادعای اعتبار احادیث کافی
۱۲۴	نقد دلیل چهارم
۱۲۴	مرحله اول
۱۲۵	توضیح
۱۲۶	نتیجه
۱۲۶	مرحله دوم

درس یازدهم: ادعای اعتبار احادیث سایر کتب اربعه

۱۳۳	ادعای اعتبار احادیث کتاب من لایحضره الفقیه
۱۳۵	توضیح عبارت مرحوم صدوق
۱۳۶	نقد اعتبار احادیث کتاب من لایحضره الفقیه
۱۳۷	ادعای اعتبار روایات تهذیب الأحکام و استبصار

درس دوازدهم: نقش علم رجال در دانش فقه

۱۴۲	نقش علم رجال در دانش فقه
۱۴۳	گفتار اول: نقش دانش رجال در مطالعات فقهی
۱۴۳	الف - ارتباط مستقیم رجال با فقه
۱۴۵	نمونه اول
۱۴۶	نمونه دوم
۱۴۷	نمونه سوم
۱۴۸	نمونه چهارم
۱۴۹	ب - ارتباط غیر مستقیم رجال با فقه

درس سیزدهم: نقش علم رجال در دانش کلام

۱۵۴	نقش دانش رجال در علم کلام
-----	---------------------------

۱۵۸	نمونه نخست
۱۵۸	بررسی سندی
۱۵۸	نمونه دوم
۱۵۹	نمونه سوم
۱۶۰	نمونه چهارم
۱۶۰	نمونه پنجم
۱۶۱	بررسی سندی

درس چهاردهم: نقش علم رجال در مطالعات تاریخی

۱۶۴	نقش علم رجال در مطالعات تاریخی
۱۶۵	تعریف تاریخ
۱۶۵	گرایش‌های کهن تاریخ
۱۶۶	شیوه کاربرد حدیث در تاریخ
۱۶۷	نمونه نخست
۱۶۸	بررسی رجال سند
۱۶۹	نمونه دوم
۱۷۰	بررسی رجال سند
۱۷۳	نمونه سوم
۱۷۵	بررسی رجال سند
۱۷۵	نمونه چهارم
۱۷۷	بررسی رجال سند
۱۷۸	نمونه پنجم
۱۸۸	بررسی رجال سند

درس پانزدهم: کاربرد دانش رجال در مطالعات قرآنی

	کاربرد دانش رجال در مطالعات قرآنی
۱۹۱	دیدگاه اول: مخالفان اعتبار خبر واحد در تفسیر قرآن
۱۹۱	۱. شیخ طوسی
۱۹۴	۲. شیخ محمد عبده
۱۹۴	۳. علامه ابو الحسن شعرانی
۱۹۴	۴. علامه طباطبائی

۱۹۵	دیدگاه دوم: اعتبار خبر واحد در تفسیر قرآن
۱۹۷	دیدگاه سوم: تفصیل اعتبار خبر واحد در تفسیر قرآن
۱۹۷	توضیح
۱۹۸	نمونه اول: شناخت سوره‌های مکی و مدنی
۲۰۰	نمونه دوم: اسامی سوره‌ها
۲۰۱	نمونه سوم: داستان غرانیق
۲۰۳	محمد بن کعب بن سلیم قرظی
۲۰۳	ابو العالی
۲۰۴	ضحاک
۲۰۴	سعید بن جبیر
۲۰۴	ابو بکر بن عبد الرحمن بن ابراهیم
۲۰۵	مجاهد
۲۰۶	نمونه چهارم: ناسخ و منسوخ قرآن

درس شانزدهم: آشنایی با مبانی اعتبار آرای رجالی (۱)

۳۱۱	مبانی اعتبار آرای رجالی
۳۱۱	مبنای اول: شهادت
۳۱۲	توضیح مبنای اول
۳۱۲	بررسی و نقد مبنای اول
۳۱۴	مبنای دوم: خبر واحد
۳۱۴	توضیح مبنای دوم
۳۱۵	بررسی و نقد مبنای دوم
۳۱۶	نقد

درس هفدهم: آشنایی با مبانی اعتبار آرای رجالی (۲)

۳۲۰	مبنای سوم: اعتبار آراء خبره
۳۲۰	نقد و بررسی مبنای سوم
۳۲۰	شرط اول
۳۲۰	شرط دوم
۳۲۱	مبنای چهارم: انسداد صغیر

۲۲۱	مقدمه اول
۲۲۱	مقدمه دوم
۲۲۱	مقدمه سوم
۲۲۲	مقدمه چهارم
۲۲۲	نقد
۲۲۳	مبنای پنجم: وثوق و اطمینان
۲۲۴	نکته اول
۲۲۴	نکته دوم
۲۲۴	نکته سوم
۲۲۴	نکته چهارم
۲۲۵	نکته پنجم
۲۲۷	مبنای سوم: اراخه
۲۲۷	مبنای چهارم: انس و غیره

فهرست‌ها

۲۳۱	فهرست آیات
۲۳۲	فهرست احادیث
۲۳۴	فهرست معصومان
۲۳۵	فهرست اشخاص
۲۴۴	فهرست کتاب‌های متن
۲۴۶	فهرست شهرها و اماکن
۲۴۷	فهرست گروه‌ها و خاندان
۲۴۹	فهرست منابع و مآخذ

مقدمه

پس از زبانه‌صابو و سخن و رفتار معصومان، حدیث انتقال و باز گویی سنت ایشان را بر عهده داشته است. بر رویگار، راویان و ناقلان شیعی با امانت داری و راستگویی، می‌کوشیدند تا احادیث را به نسلی پسین برسانند و فداکاریها، مجاهدتها و جانفشانیهای ایشان در دوران خفقان و ستم بر شیعه و کتب اهل بیت، میراث حدیثی گرانبهائی را از هزار توی تاریخ به دست ما رسانده است. اما با وجود اهتمام فراوان امت اسلامی به میراث حدیثی، گاه راویانی نا اهل، متعصب و به عمد یا کم‌خافظه و اشتباه کار و از سر سهو، دامن این میراث را بیالودند و زلال چشمه سار حریعت را به منقولات خویش کدر و تیره گردانیدند.

نا گفته خود پیدا است که وجود اندک راویانی از این دست اعتبار حجّیت حدیث را خدشه دار نخواهد ساخت، با این وجود در درازنای تاریخ، عالمان و محققان کوشیده‌اند با بهره‌گیری از رهنمودهای اهل بیت، قواعدی برای شناخت راویان حدیث بنیان نهاده تا راه دریافت آموزه‌های دین را از وجود رهزنان پاک سازند.

در نگاهی کلی، هندسه کوشش‌های دانشیان را اینگونه می‌توان بر نمود که «اسس اصول» فقه را به روشن داشتِ حجّیت کلی اخبار گماردند، دانش رجال را برای بیان مصادیق صغریات رجال و بیان حال راویان پی افکندند و با بهره جویی از این دو اعتبار صدوری اخبار را به گونه‌ای کامل، اثبات و احراز کردند. افزون بر این در مرحله‌ای دیگر به فهم متون احادیث نیز پرداختند و گاه برآیند آن را در پالایش حدیث و واکاوی اعتبار صدوری آن، به کار بستند.

به هر روی، علم رجال همچون بسیاری از دیگر علوم اسلامی، در نخستین سده‌های ظهور یافته، در گذر زمان به رشد و کمال رسیده و یافته‌ها و داده‌های فراوان فراهم آورده است. روزگاری، این دانش به گونه‌ای روشمند و منسجم تدریس نمی‌شد و بسیاری از قواعد آن، در آغاز یا انجام نگاشته‌های رجالی پراکنده بود. ولی بحمد الله اکنون، آموزش و فراگیری این دانش در جوامع دانشگاهی و حوزوی و در قالب واحدهای درسی رسمی پی

جاری می‌شود. با این وجود، روند آموزش علم رجال، از نبود برنامه درسی بسامان و متون متناسب رنج می‌برد، از سبب روش‌های شش ماده درسی در حوزه آشنایی با دانش رجال و قواعد آن طراحی گردید که به سبب آموزش به شرح زیر است:

۱. آشنایی با علم رجال (مفاهیم، کاربردها)

۲. آشنایی با کتب رجالی

۳. جرح و تعدیل یا توثیق و تضعیف

۴. قواعد توثیق راویان یا توثیقات عام و خاص

۵. سند شناسی

۶. آشنایی با منابع رجالی اهل سنت

سرفصلهای هر یک از این دروس در دوره‌های گونه گون تدریس و باز خوردهای آن نگریسته شد و سپس بر اساس آن متون نهایی هر یک از دروس پیشین نگاشته شد.

کتاب پیش روی، با هدف آموزش اولین ماده درسی قلمی شده است. هدف چند این نگاشته، به شکل مستقل، کارایی خاص خود را دارد، اما در ساختار کلی علم رجال حلقه شروع برای دیگر مباحث است. به همین دلیل، انگاره بسندگی آن در آشنایی با تمام علم رجال، ناصواب است.

این کتاب، در پی روشن داشت سرشت، بسترهای علمی پیدایش، نمایی کلی مباحث و تاریخچه دانش رجال، به همراه کاربردهای آن در دیگر دانشهای اسلامی است. به دیگر سخن این نگاشته، مباحث بنیادین و نظری این دانش را در بردارد که بر پایه آن راه ورود به

مباحث علمی و کاربردی این دانش هموار می‌گردد. از این رو اساتید و دانشجویان و طلاب عزیز، نباید انتظار داشته باشند که تنها با یادگیری و مطالعه مباحث این کتاب، به هدف دانش رجحان؛ یعنی ارزیابی راویان دست یازند، بلکه باید به آن به عنوان گام نخست برای آشنایی علمی با زیر ساختهای دانش رجال بنگرند.

در اینجا به خود لازم می‌دانم که از همه عزیزانی که در به ثمر رسیدن این کتاب مرا یاری کردند، یاد کرده، تشکر و قدر دانی نمایم. جناب آقای دکتر روح الله شهیدی و سرکار خانم پوران میرزایی بزرگوار و زحمات ایشان باعث پسامان رسیدن این اثر شد و حجت الاسلام سید محمد کاظم طباطبائی که مطالب کتاب را ارزیابی کردند.

این کتاب نخستین دام آمیزی در مسیر نگارش کتابی درسی در این موضوع است. امید است که اساتید و دانش پژوهان با ارائه نظرات و پیشنهادات خود در تقویت و پربار کردن آن، ما را یاری کنند.

محمد کاظم رحمان ستایش